

удосконалює трудову культуру, вміння планувати і організовувати свою роботу. До того ж, при сьогоденному втрачанні народної культури, саме вишивка є єдиним шляхом збереження та передачі традицій.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Гайдай Л. *Історія України в особах, термінах, назвах і поняттях* / Л. Гайдай. – Луцьк : Вежа, 2000. – 452 с.
2. *Історія вишивки сходу* [Електронний ресурс]: <http://www.artzacepka.ru/artz->
3. Кара-Васильєва Т. *Історія української вишивки* / Т. Кара-Васильєва. – К. : «Мистецтво», 2008. – 469 с.
4. Мацюк Б.Я. *Українознавство: Посібник* / Б.Я.Мацюк, В.Г.Пугач. – К. : Зодіак-ЕКО, 1994. – 259 с.
5. *Мистецтво вишивки в історичному розвитку* [Електронний ресурс]: <http://www.nestor.cracow.pl/Wydawnictwo/mystectwo/cz>
6. Сорокіна Л. М. *Учись вишивати* / Л. М. Сорокіна. – К. : Зодіак-ЕКО, 1988р. – 152 с.
7. Тищенко О. *Історія декоративно-прикладного мистецтва України* / О. Тищенко. – К. : Генеза, 1992. – 236 с.
8. Ткачук Я. *Гуцульська та покутська вишивка* / Я. Ткачук. – Коломия, 1993. – 193 с.
9. Черепанова С.О. *Українська культура: історія і сучасність: [Навч. посібник для студентів ун-тів і пед. ін-тів]* / С.О. Черепанова, В.Г. Скотний, В.І. Бичко. – Львів : Світ, 1994. – 442 с.

*Ірина Толок
(Полтава, Україна)*

ВИШИВКА В ОДЯЗІ – ШАНА УКРАЇНСЬКІЙ ТРАДИЦІЇ

Українська вишивка в наш час є складним та багатограним явищем, яке розвивається в сфері традиційно-побутового, самодіяльного мистецтва та творчості як звичайних любителів так і художників-професіоналів.

Вишивка – це масовий і найбільш улюблений вид народного мистецтва в Україні, який є складовою частиною народного костюма та активно використовується в сучасному одязі, надаючи йому своєрідності і неповторності. Вишиті вироби органічно входять до побуту людей та прикрашають сучасний інтер'єр. Все частіше українські дизайнери починають звертатись в своїх роботах до національних традицій оформлення одягу, особливо жіночого, на сукнях, дорогих і звичайних, з'являється українська вишивка. Здавна в Україні ставлення до одягу було дбайливим і шанобливим. Матері вишиваючи одяг своїм дітям вкладали всю свою ніжність і молитву до Бога про збереження дорогих чад. Українська вишиванка служила як прикрасою так і оберегом, а ще й своєрідним документом, за яким можна було визначити з яких країв родом власник вишиванки.

Навряд вчені коли-небудь дадуть відповідь на питання, коли людина вирішила вперше вишити візерунок на шкірі. Достовірно також невідомо, коли вишивка з'явилася на території України, напевно можна сказати тільки

про матеріали, на яких вишивка робилася – це шкіра, тканина, вовна, шовк. Найстаріші європейські зразки, які зберігаються в музеях Європи, відносяться до V століття, українська ж вишивка збереглася тільки за кілька останніх століть (найкраще експонатами представлено XIX століття). Сама вишивка проводилася шовковими, лляними, вовняними нитками, з використанням дорогоцінних каменів і перлів.

Українська вишивка бере свій початок з епохи пізнього неоліту – початку бронзового століття, від племен трипільської культури. Елементи орнаментів, що використовувалися трипільцями, сарматами та скіфами зустрічаються навіть на сучасній національній вишивці. Серед найдавніших знахідок образотворчого мистецтва – речі, датовані VI століттям, знайдені в Черкаській області біля села Мартинівка. Серед речей статуетки стародавніх жителів – чоловіки одягнені в довгі широкі сорочки з візерунчастою вишивкою на рівні грудей. Такий ж одяг якісь 100 років тому носило українське селянство. Серед інших знахідок – платівки із зображенням воїнів (подібні були знайдені на Балканах, і вважається, що їх туди завезли слов'яни з Подніпров'я). Вони настільки точні, що на одязі солдата можна розглянути найдрібніші деталі, аж до вишитих вставок.

Згідно з безліччю свідоцтв мандрівників, слов'яни Київської Русі носили вишитий одяг і після X століття (один з яскравих прикладів – Іпатіївський літопис 1252, в якому стверджується, що князь Данило Галицький під час однієї з високих зустрічей був одягнений у обшитий мережками кожух). Мало того, вишивка вважалася однією з найбільш шанованих професій: сестра Володимира Мономаха організувала в Андріївському монастирі Києва спеціальну школу. Молоді дівчата навчалися в ній шиттю сріблом і золотом. Цікаво, що, незважаючи на вплив з боку інших народів на культуру стародавньої Русі, вишивка залишилася практично недоторканою – творчий потенціал народу і повага до традицій були настільки сильні, що створили свій унікальний стиль. Багато які з давніх традицій вишивки дійшли до наших днів – деякі трохи змінилися (малюнок минулого був більш суворий – гострі і прямі кути зустрічалися частіше), інші – удосконалилися, але залишилися і оригінальні техніки. Цікаво, що язичницька вишивка донині зустрічається на іконах XV і пізніших століть. Малюнки людей тих років також демонструють нам химерні орнаменти, характерні і сьогодні для людей певної місцевості, зокрема, Західної України.

Сьогодні в українській вишивці ви можете побачити зовсім різні колірні виконання і поєднання геометричних, рослинних і зооморфних фігур. До слова сказати, різні ромби, квадрати, трикутники, хрести та лінії притаманні вишивці всіх слов'янських народів ще з язичницьких часів. Наші пращури за допомогою них відображали своє бачення світу – як єгиптяни за допомогою хитромудрих ієрогліфів та зображень відображали своє бачення. Так, наприклад, серед рослинних орнаментів переважають так зване «Дерево життя» – у вигляді гілок або листя. Барвінок на сорочці або подолі значив

любов, а виноград – добробут. Нерідко тварини також були складовими «дерева життя», утворюючи три його яруси. Однак в окремих випадках розшивалася не вся тварина цілком, а якась його частина, не сучи своє значення у вишитому «посланні» – вовчі ікла, луска, бичаче око і т.п. Треба також пам'ятати, що геометричні фігури могли мати і свій внутрішній малюнок, бути його основою або частиною, з'єднуватися з іншими фігурами, утворюючи чарівної краси картини.

Свої більш-менш сучасні риси українська вишивка почала отримувати на межі XVI і XVII століть, у часи розквіту українського козацтва. У козацьких сім'ях панував патріархат, тому праця в сім'ї була розмежована. Так, у кожній українській родині існувала своя «швейна майстерня» – шили, ткали і вишивали дружини і доньки. Ткали жінки в будь-яку вільну хвилину – після догляду за домашніми тваринами, після роботи в полі, під час посиденьок з подружками. Напевно ви звертали увагу, що українці й українки часто зображуються і носять білі сорочки з візерунками – цієї традиції вже багато століть. Що характерно, візерунок змінюється залежно від місцевості і кожен має своє значення, як татування у народів Далекого Сходу. Найзнаменитіші школи вишивки – полтавська, гуцульська, подільська і поліська. Помітно, що в ті часи одяг служив найкращою характеристикою для жінки – якщо молода людина не могла вибрати, з якою з дівчат йому варто починати відносини, він дивився на майстерність своїх потенційних обраниць. Чим яскравішим, візерунчастим і рівним був малюнок на дівочому вбранні, чим міцніше і біліше сам наряд, тим більш завидною нареченою ставала рукодільниця. Крім того, красивий чистий розшитий одяг чоловіка в Україні – це не стільки його обличчя, скільки обличчя всієї його родини.

Найкращий жіночий одяг виглядав приблизно так: картата плахта (елемент нижнього одягу на зразок спідниці), яскрава корсетка, фартух з шовку, барвиста яскрава сорочка з тонкої тканини. Однак такі вбрання і тканини могли собі дозволити тільки заможні родини. Прості селяни носили одяг з грубого полотна, проте на вишивку не скупилася жодна родина – навіть у самої бідної дівчини вишивка по яскравості і химерності не поступається міщанській. До XIX століття при монастирях і у більшості поміщиків існували майстерні художньої вишивки. Велика частина продукції шилася для особистого використання, і тільки мала частина – на продаж. Цікаво, що артіль і кооперативи з'явилися тільки в середині XIX століття, до цього шиття було чи ні виключно сімейною справою. Зріс і попит на даний вид виробів – з'явилися колекціонери, просто поціновувачі народної творчості, а також інтерес до образотворчого мистецтва українців проявили етнографи. Популярність етнічної вишивки різко почала зростати – нею стали цікавитися багаті верстви населення навіть за кордоном, чим негайно скористалися перекупники. Навіть простенька вишита сорочка з поясом могли коштувати, як дороге карнавальне вбрання. Попит почав перевищувати пропозицію, тому з'явилися підробки – зшиті на швидку руку вироби не могли змагатися з виробами, зшитими з любов'ю і з дотриманням

традицій, однак і вони користувалися у міщан, що не розбираються в мистецтві, попитом. Широке поширення почала отримувати техніка вишивання хрестиком, що кардинально змінило багато традицій народної творчості. Крім того, в ХІХ столітті стали приділяти більше уваги лінії крою – майстри, починаючи з цього періоду, намагалися більше не приховувати його, а підкреслити ажурним швом. Ажурний шов – одна з відмінних рис української вишивки, хоч і має різне кольорове виконання залежно від області.

Вишивка в кожному регіоні України має відмінні риси. Так, у Закарпатті вишивка виконується в «каракульних мотивах». Однак переважає техніка «заволікання», візерункових вирізів і шиття. Найпоширеніше поєднання кольорів – червоний і чорний з домінуванням одного з них. Проте, широке поширення мають і інші колірні поєднання. Також осібно стоїть гуцульська школа вишивки. На Полтавщині ж вишивка робиться хрестиком, плутаним хрестиком, ланцюжком, подвійним прутиком, мережкою, зубчиком та іншим. Узори наносяться окремими швами або їх поєднанням. Найпоширеніший колір в полтавській вишивці – білий, рідше червоний і зовсім рідко сірий. Сам же візерунок практично завжди обведено кольоровими або чорними нитками. На відміну від попередніх шкіл вишивки, де переважають геометричні фігури, у київських школах переважає рослинний орнамент. Поруч з квадратами і ромбами ви можете побачити виноград, хміль, ялинки та ін. рослини. Основний колір – червоний або яскраво-рожевий. Рідше зустрічаються жовті і блакитні фігури. Київські майстри використовують техніки вишивки гладдю, хрестиком або знизуванням.

Народна вишивка не тільки не знищувалася, а й підтримувалася Комуністичною партією (напевно багато хто пам'ятає Микиту Хрущова в українській сорочці). У 1919 році вийшла постанова Всеросійського Центрального Виконавчого Комітету «Про заходи сприяння кустарної промисловості», спрямована на збереження народної творчості та його примноження. Під час першотравневої «Виставки сучасного селянського мистецтва» в Києві в тому ж році українська вишивка міцно зайняла своє місце в радянському мистецтві, а кращі експонати були придбані для найбільших музеїв СРСР. У 1927 році кустарне виробництво почало забезпечуватися радянськими розробками – верстатами і новими інструментами, щоб поліпшити якість тканини, урізноманітнити палітру і наростити обсяги виробництва. Вже в 30-х роках минулого століття народна вишивка зробила крок в нове століття – роботи майстрів демонструвалися на найбільших виставках не лише Києва, а й Москви і Ленінграда. Після цих виставок експериментальна майстерня в Києві почала наносити народні орнаменти на одяг жителів міст – на сукно, сорочки, блузки, головні убори. Крім того, українську вишивку почали наносити на панно і килими.

На жаль, роки Другої світової війни опинилися фатальними для багатьох творів мистецтва – фашистсько-нацистські загарбники вивозили

музейні експонати та приватні колекції не тільки при нападі на землі своїх супротивників, але і при відступі. Що вивезти не встигли або не змогли – знищували вогнем, розстрілюючи, підриваючи разом з будівлями. Така доля не оминула і багато екземплярів українського образотворчого мистецтва, в тому числі вишивку. Однак через два роки після війни, у Львові був заснований перший в Україні Держінститут прикладного та декоративного мистецтва, що допомогло відродити українське мистецтво вишивки. Цікаво, що в середині минулого століття в Україні з'явився абсолютно новий вид творчості - художники створювали портрети і пейзажі вже не за допомогою фарб, але за допомогою тканини. Вишиті портрети стали невід'ємною частиною української культури.

Незважаючи на всі негаразди, які господарювали в Україні довгі століття, один з видів вишивки «охоронявся» народом особливо завзято – це рушники. Вишитими особливим орнаментом рушники українці прикрашають свої оселі, використовують їх у різних обрядах (на весіллі, на похоронах, зустрічаючи дорогих гостей і т.д.). Багато з цих обрядів також йдуть з язичницьких часів – тоді з рушником приходили до породіллі, накривали їм свіжоспечений хліб, а в більш пізні часи ними стали також прикрашати образи святих. Так як рушник був символом початку або закінчення якоїсь важливої справи, його завжди стелили в основі споруджуваного будинку, на довгих рушниках опускали в землю труну з небіжчиком, з вишитим рушником, хлібом і сіллю починали пору жнив. Цікаво, що саме слово «рушник» – збірний образ вишитого рушника. Проте, залежно від функцій, вони носили різні назви: утирачем витирали руки і обличчя, стирком – посуд і стіл, спокутелем прикрашали ікони, плечовим рушником зв'язували сватів, а шлюбний і похоронний використовували для весіль і похоронів відповідно. Як і решта вишивки, візерунок на них змінюється від регіону до регіону – існують буковинські, галицькі, гуцульські, київські, подільські і поліські рушники.

До 70-х років минулого століття, коли добробут радянських громадян почало зростати, вони, як і міщани якихось 100 років тому, почали відчувати потребу в задоволенні культурного голоду. Радянський народ почав обертати погляд до національних творів мистецтва, і Україна не стала винятком. Громадяни почали купувати вишиті панно, килими, рушники, сорочки і т.п., а в 1975 ЦК КПРС прийняв постанову «Про художні народні промисли», яка закликала всіляко заохочувати народних майстрів і надавати їм необхідну допомогу. У 1991 році, з набуттям незалежності, кількість приватних шкіл вишивки та інтерес до національної творчості зріс багаторазово, і сьогодні все буйство фарб і візерунків для себе може відкрити кожен – не тільки на виставках і народних ярмарках, але і в магазинах.

Творчість сучасних майстрів виявляє їх глибокий зв'язок з традиціями народної вишивки, збереження і подальший розвиток її художньо-образної структури. Головне те, що сучасна вишивка зберігає свій духовний світ, поглиблює образну змістовність і доводить, що народне мистецтво, як і

народна пісня, це велике надбання нашої культури.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Кара-Васильєва Т. *Полтавська народна вишивка* / Т. Кара-Васильєва – К., Наукова думка 1983, 135 с.
2. Прядка В. *Феномен народного мистецтва в суспільній свідомості України* // *Народне мистецтво* – 1997 – № 2 – С. 3–5.
3. Резніченко З. *Проблеми підготовки майбутніх вихователів дошкільників до використання народного мистецтва* / З. Резніченко // *Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету ім. В.Г.Короленка. – Випуск 1, – Полтава, – 2001. – Серія «Педагогічні науки» – С.184–190.*

*Альона Якуніна
(Полтава, Україна)*

ВІЧНІ ТРАДИЦІЇ ВИШИВКАРСТВА

Вишивка – один з найбільш поширених і популярних видів народного декоративно-прикладного мистецтва в Україні. Перші документальні відомості про побутування вишивки походять з мініатюр «Ізборника Святослава» (XI ст.) та фресок Софії Київської. Розкопки поховань з перших століть після Різдва Христового також підтверджують розповсюдженість вишиваних прикрас та елементів одягу (які частково збереглися) на території України. Такі свідчення історичних, літературних, фольклорних і речових пам'яток маємо із XI – XIV століть. Як правило, більшість пам'яток подають орнаменти, барви, техніки вишивок, близькі до відповідних місцевих сучасних зразків. До XIX століття вишивка існувала переважно як вжиткове (різні техніки вишивки, гаптування, тамбурна та бісерна вишивка та релігійне (церковне шитво) мистецтво, багате символікою та філософським змістом. Не втрачаючи цих рис, із XIX століття вишивка перетворюється на ремесло. Із початку XX століття вишивкові промисли потрапляють під значний вплив замовників, що призвело до деякого зниження художнього рівня виробів. Певної шкоди традиції вишивки завдали також організаційні форми виготовлення вишиваних виробів та альбомних зразків, що їх практикував на українських землях в 1920-1960-х роках більшовицько-комуністичний режим. Але, зважаючи на давність та міцність традицій вишивкарства, воно збереглося по усій території України досьогодні [2].

Основною функцією вишивки є оздоблення одягу та тканин для обладнання й прикрашення житла і церков. Вишивані вироби, зокрема рушники, – неодмінний атрибут цілого ряду обрядів та ритуалів українців. Впродовж віків кожен регіон України виробив своєрідні прийоми художнього оздоблення тканин вишивкою. І хоч навіть поміж сусідніми селами існують місцеві варіанти, загальні тенденції та принципи вишивкарства є спільними для всіх українців. Відмінності ж полягають у місці розташування орнаменту, його величині, особливостях мотивів, їх розміщенні та компонованні, барвах, колориті тощо.